

С.С. ЗМІЇВСЬКА, асп., НЮАУ ім. Я. Мудрого, Харків

СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті пропонується визначення характеристики юридичної практики. Юридична практика є елементом правової системи суспільства та відіграє істотну роль у механізмі правового регулювання. Зроблено висновки, що у правовій державі суд вирішує практично всі суперечки між суб'єктами права, що мають правовий зміст, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі.

В статье предлагается определение характеристики юридической практики. Юридическая практика является элементом правовой системы общества и играет существенную роль в механизме правового регулирования. Сделаны выводы о том, что в правовом государстве суд решает практически все разногласия между субъектами права, которые имеют правовое содержание, а юрисдикция судов распространяется на все правоотношения, которые возникают в государстве.

У юридичній літературі традиційно відзначається, що судова практика є різновидом юридичної практики. Не має сумнівів, що судовій практиці притаманні всі ознаки юридичної практики. Тому дослідження судової практики доцільно розпочати з характеристики юридичної практики.

Юридична практика представляє собою різновид соціальної практики, що врегульований та впорядкований юридичними актами. Юридична практика є елементом правової системи суспільства та відіграє істотну роль у механізмі правового регулювання. Вона характеризується такими рисами:

1. Юридична практика поряд з правом та правосвідомістю є одним з найважливіших елементів правової системи суспільства. Без неї немислиме виникнення, розвиток та функціонування правової системи. Юридична практика відіграє істотну роль в цій системі, пов'язуючи в одне ціле нормативно-правові та індивідуально-конкретні приписи, суб'єктивні права та юридичні обов'язки, правові ідеї тощо.

2. Стан юридичної практики є важливим показником правової культури суспільства. Вивчення, наприклад, матеріалів юридичної практики Древнього Риму дає уявлення не лише про ті чи інші конкретні правові ситуації, але й свідчить високий рівень правової культури, який був досягнутий римським суспільством. Юридична практика дає також уявлення про соціальне та правове положення населення, державний та суспільний устрій і навіть про економіку і політику цієї країни в різні періоди її розвитку.

3. Суспільна, колективна природа юридичної практики знаходить свій прояв у тому, що вона обумовлена іншими типами соціальної практики. Крім того, будь-яка юридична діяльність передбачає відповідні форми

співробітництва між її суб'єктами, обмін інформацією та результатами цієї діяльності. Накопичений у цьому процесі соціально-правовий досвід є сукупним продуктом спільної діяльності.

4. Юридична практика спрямована на об'єктивно-реальну зміну оточуючої дійсності. Свідомість, яка опосередковує будь-які практичні дії, слугує внутрішньою детермінантою практики.

5. Юридична практика сприяє цілеспрямованій зміні суспільного життя, сприяючи розвитку процесів, що в ньому відбуваються, або гальмуючи їх [1, с. 115]. Вона породжує зміни у різноманітних суспільних відносинах (економічних, політичних, сімейних, організаційних тощо). Це досягається за допомогою видання нових, зміни чи скасування вже існуючих юридичних актів (прийняття нормативно-правових актів, актів їх тлумачення та індивідуальних актів). До особливостей юридичної практики слід віднести те, що вона завжди породжує відповідні юридичні наслідки.

6. Юридична практика є діяльністю, що опосередкована (врегульована) правом та іншими соціальними нормами (моральними, корпоративними звичаями, традиціями тощо). Так, нормативно-правовими приписами визначається, зокрема, компетенція її суб'єктів, використання ними певних засобів та методів діяльності, способів оформлення винесених рішень та закріплення накопиченого досвіду. Завдяки такому регулюванню забезпечується стабільність юридичної практики, обмежується суб'єктивізм та волюнтаризм її суб'єктів та учасників.

7. Основні різновиди юридичної практики (правотворча, правозастосовча, судова, слідча тощо) представляють собою специфічне провадження, відповідним чином організоване та сплановане, де є необхідні виробники та споживачі, засоби та методи, технології. Юридична практика висуває вимоги високої професійності її суб'єктів та ресурсозабезпеченості (зокрема, юридична практика повинна забезпечуватися засобами матеріального, організаційного, кадрового, наукового та іншого характеру).

8. Юридична практика відноситься до тих різновидів практики, що стоять на межі практичної та теоретичної діяльності, в яких поєднуються теоретична діяльність та діяльність з організації суспільних відносин.

З'ясувавши основні риси юридичної практики, перейдемо до дослідження судової практики.

Особливий характер судової практики як різновиду юридичної практики пов'язується з її суб'єктом. Судова практика здійснюється виключно судами і це відрізняє її від тих видів юридичної практики (зокрема, законодавчої, слідчої, нотаріальної), які здійснюються іншими суб'єктами.

Суди – це спеціально створені для реалізації судової влади шляхом відправлення правосуддя державні органи. Новизна сучасної ситуації у порівнянні з радянською епохою полягає у визнанні судової влади, носіями якої виступають судді, самостійною і незалежною гілкою влади.

Ідея виокремити зі сфери єдиної державної влади різні гілки, на які покладалися б обов'язки здійснювати відповідні функції, зародилася досить

давно й отримала теоретичне обґрунтування ще в давні часи. Так, Аристотель, розглядаючи побудову держави та організацію в ній влади, вважав, що державна влада має різні сторони й кожна з них представлена органами, які виражають відповідне призначення: влада, яка обговорює та вирішує загальнодержавні питання; влада урядова; влада судова.

Творці сучасної теорії поділу влади надавали суду першочергове та абсолютно самостійне значення у забезпеченні законності, справедливості та свободи за умов, якщо судова влада не буде залежати від інших. Зокрема, Ш. Монтеск'є стверджував, що не буде свободи у тому випадку, «якщо судова влада не відокремлена від влади законодавчої та виконавчої» [2, с. 290].

Принцип поділу влади відноситься до числа основ конституційного ладу України. Конституція України проголошує, що державна влада в Україні здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6).

Ця вимога передбачає організаційну та функціональну диференціацію вказаних трьох гілок влади, тобто здійснення відповідного типу владних функцій різноманітними органами (або їх системою) на основі розмежування компетенції. Законодавча влада здійснюється спеціально створеним законодавчим органом, виконавча – системою виконавчих органів, судова – судами. При цьому згідно з класичною моделлю розмежування функцій будується за принципом виключної компетенції кожного органу щодо дорученої йому сфери: законодавчий орган володіє монополією на нормативне регламентування відносин в суспільстві шляхом видання законів, виконавчий орган займається приведенням законів до життя, а суди здійснюють правосуддя на основі існуючих законів.

Проте у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. принцип поділу влади зазнав значних змін. Так, з тези про диференціацію влади «центр ваги» було перенесено на тезу про її єдність. Принцип поділу влади має глибокий демократичний зміст, оскільки він запроваджений для недопущення привласнення державної влади однією особою, органом або класом (див. абзац 1 п. 2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 24.06.1999 р. № 6-рп/99 у справі про фінансування судів). У кінцевому рахунку принцип поділу влади спрямований на забезпечення прав та свобод людини і громадянина (див. абзац 2 п. 4 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 27.04.2000 р. № 7-рп/2000 у справі про тимчасове виконання обов'язків посадових осіб). До того ж реалізація цього принципу дозволяє вивести суд зі сфери політичного впливу законодавця та правовиконавця, забезпечити його самостійність.

Після досягнення цієї мети виникла потреба іншого роду – забезпечити баланс та взаємодію самостійних гілок влади, оскільки загроза стала походити саме від роздробленості владних функцій, яка могла призвести до зловживання та до конфліктів між органами різних систем. Виникла система стримувань та противаг, яка наділила органи кожної з

гілок влади щодо один до іншого певними повноваженнями, які дозволяють взаємно впливати на рішення та забезпечувати «міжвідомчу» координованість їхньої політики.

Подальший розвиток у цьому напрямку привів, по суті, до ревізії основних постулатів доктрини поділу влади. Так, видатний російський юрист XIX ст. М.М. Коркунов вважав навіть за необхідне замінити вимогу поділу влади більш загальним поняттям «спільного володарювання», яке включає в себе не тільки поділ окремих функцій між самостійними органами, але також й спільне здійснення однієї функції декількома органами та виконання різноманітних функцій одним органом, але в різному порядку. Більш-менш схожі (а іноді й більш радикальні) ідеї висувалися й закордонними вченими, в тому числі представниками таких держав, як США – класичних прибічників концепції поділу влади. У сучасному західному правознавстві існує думка, що так звана «чиста» теорія поділу влад не тільки не відповідає реаліям життя, але й є пагубною [3, с. 124].

Таким чином, з тези про єдність влади було зроблено досить радикальний висновок про необхідність ліквідувати монопольне здійснення кожної владної функції однією, організаційно та за компетенцією ізольованою, системою органів. Унаслідок цього став наповнюватися новим змістом постулат про суди як про самостійну гілку влади поряд з законодавчою та виконавчою.

Суд все більше сприймається у якості противаги, певного стабілізуючого фактора як до виконавчої, так і до законодавчої влади. Судова правотворчість, з позицій такого підходу до розуміння принципу поділу влади, не забороняється, а, навпаки, допускається з метою пошуку справедливості та гарантії свободи особи, у тому числі політичної, а також забезпечує належне виконання соціальних та економічних функцій сучасної держави .

Список літератури : 1. *Реутов В.П.* Стадии воздействия юридической практики на развитие законодательства // Правоведение. – 1970. – № 3. – С. 115. 2. *Монтескье Ш.* Избранные произведения. – М., 1955. – С. 290-291. 3. *Neustadt R.* Presidential Power: The politics of leadership. 1984. – № 1. – P. 33. Цит. за: Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції. – Київ, 2001. – С. 124.

Надійшла до редколегії 31.05.2010.